

İSMAİL GÜLEÇ*

İslam'da Şiir ve Şair Algısına Dair Kimi Tespitler**

Some Determinations About the Perceptions of
Poetry and Poet in Islam

Ö Z E T

Şiir, Cahiliye dönemi Arapları için oldukça önemli idi. Kabileler savaşmaya önce şiirle başlar, sonra kılıçla devam ederlerdi. Şiirin ve şairin önemli olduğu bir topluma inmeye başlayan Kur'an'da şiir ve şairlerle ilgili ayetler bulunmaktadır. Bu makalede, bu ayetlerin değerlendirilmesi yapılmış ve bu ayetlerden yola çıkılarak Kur'an'da şair ve şiirin nasıl değerlendirildiği tespit edilmeye çalışılmıştır.

ANAHTAR KELİMELE R

Şiir, şair, İslam, Kur'an.

A B S T R A C T

Poetry was very important for Arabs in Cahiliyye period. Tribe wars first started with poetry and continued with sword. In Quran that has come to a society which poetry is very important has some verses relating to poetry and poets. In this article, these verses are evaluated and based on these, Quran's perception of poets is tried to be determined.

KEYWORDS

Poetry, poet, Islam, Quran.

Şiir ve şair Cahiliye dönemi Araplarının hayatında çok önemli bir yere sahip olduğu gibi "Deve, yavrusuna olan düşkünlüğünü bırakmadıkça Araplar da şiiri terk etmeyeceklerdir." (Yalar 2009: 69) diyen bir peygamberi olan din için de önemli idi. Mensur eserlerden hitabet, kitabet, vasiyyet, meseller, hikmetli sözler ve kahinlerin secili sözleri de edebi metinler olarak kabul edilirken sanat deyince akla ilk olarak hitabet ile şiir gelirdi ve şiir diğerlerinden daha üstün tutulurdu. Bunda biraz da coğrafyanın

* Prof. Dr., Sakarya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türkçe Eğitimi Bölümü, Adapazarı (igulec@sakarya.edu.tr).

** Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından 29-30 Kasım 2013 tarihleri arasında İstanbul'da tertip edilen VI. Dini Yayınlar Kongresi İslam, Sanat ve Estetik başlıklı toplantıda sunulan bildirinin genişletilmiş halidir.

etkisi olduğu söylenebilir. Çöl ortasında, günlerce süren yolculuklarda, alışkın olmayanları deniz tutmasına benzer bir şekilde etkilediği ve başlarını döndürdüğü deve yürüyüşü şiirin gelişmesinde çok önemli olmuştur. Yuları başı üstünde bırakılmış devenin üstünde türkü söyleyen bedevi, söylediği türkünün ahengi ve ritmine göre devenin hızlanıp yavaşladığını görünce bir zaman sonra bunu deveyi gütmek için bir araç olarak kullanmaya başladı. Devenin attığı ağır adımlarla ilk vezni buldular. Deveyi güdenlerin söylediği bu türkünlere de hidâ¹ adı verildi.² Bu işin nazariyesiyle uğraşan bilginler de kurallarını tespit ettiler (Huart ty: 11-12). Böylece Cahiliyye dönemi edebiyatı, özellikle şiiri teşekkül etti.

Elimizde Cahiliyye dönemine ait en eski şiir İslam'dan 150 sene öncesine aittir³ ve hica adı verilen hiciv türündedir. Cahiliyye şiirinde en çok işlenen konu savaş ve kahramanlıktır. Didaktik şiir, ilki kadar olmasa da yaygındır. Lirik şiirler ise kasidelerin nesip ve teşbib bölümlerinde görülür (Öğmüş 2010: 33). Hiciv söyleyen şair ise hem kahin hem de şair olurdu. Kendilerine ücreti ödendiğinde aynı kişi için hem övgü hem de yergi yazabilirlerdi (Huart ty: 14). Bu bakımdan kendilerinden çekinilirdi.

Cahiliye devrinde bazı kasidelerin altın ile yazılarak Kâbe-i Şerîf'in duvarlarına asıldığı rivayet olunur ki bunlar *el-Mu'allakatu's-seb'a* diye meşhurdu. Şiiri asılan yedi şair; İmru'l-Kays, Zuhayr, Lebîd, en-Nâbîga

¹ Bir başka rivayete göre kadınların ölülerin arkasından kopardıkları feryat ve inlemelere de hidâ adı verilir (Farmer 1967 : 773).

² Develere eşlik ederken söylenen ve hida adı verilen bu tür şiirlerin Hayber Fethi sırasında da okunduğu rivayet edilmektedir (Buhari Edeb 90).

³ İlk şiiri kimin söylediğine dair iki rivayet vardır. Bir rivayete göre melekler söylediler. Diğer rivayete göre ise Hz. Adem söyledi. Bir Arap sordu: Araplarda ilk şiiri kim söyledi? Ardından da cevabını verdi: Bunları babamız Hz. Adem söyledi. Kâbil'i Hâbil öldürdüğünde söyledi. Bir başka rivayete göre ise dünyaya düşüşünden sonra pişmanlık ve üzüntü içinde dolaşırken ilk şiiri söyledi. Bir gün Kays b. Asım Hz. Muhammed'in yanına geldi ve ona şöyle bir soru sordu: Ey Muhammed, ilk şiiri kimin söylediğini biliyor musun? Hz. Muhammed de "Hayır." deyince Kays: Yeryüzünde ilk şiiri senin dedelerinden (soyundan) Mudar isimli biri söyledi. Mudar bir gece ailesiyle birlikte bir yere gidiyordu. Bu sırada kölesinin eline vurmuştu. Kölesi de canı yandığı için âh elim, vâh elim diye bağırırdı. Bu sesten develer ürktü ve oldukları yere çöktü. Bu manzara karşısında etkilenen Mudar ilk şiiri söyledi (Çetindağ 2010: 51-55).

ez-Zubyânî, Tarafe b. el-Abd (ö. 564), Amr b. Kulsûm, Antara b. Şeddâd (ö. 614) idi. El-Hâris b. Hilliza, el-A'şâ (ö. 629) ve Abîd'in de Muallaka şairleri arasında sayıldığı olurdu (Furat 1996: 65).⁴

Şairler de en az şiir kadar önemliydi ve kimi şairler içinde yaşadıkları kabilenin adeta temel direği, reisleriyle birlikte kavminin en önemli adamı idiler. Aynı zamanda kabilelerinin âlimlik, tarihçilik, kahinlik, sihirbazlık görevlerini de yürütürlerdi (Çetin 1973: 10-13). Her kabile, içinden çıkardığı şairle övünür, şair de kabilenin kahramanlık ve yiğitlik tarihini şiirle yazar, kabilesinin şanını ve şerefini yazdığı şiirlerle savunurdu. Şiir, savaşlarda oklardan, mızraklardan, süvarilerden daha kuvvetli silahtı; çünkü savaş şiirin oluşturduğu psikolojik güç ve ruhla kazanılır ya da kaybedilirdi (Demirayak 2009: 73). Şiir bu kadar önemli olduğundan şairler de toplumda kendilerine önemli bir mevki edinirlerdi ve herkes tarafından saygı görürlerdi. Şairler müzakere heyetlerinde bulunan kavimlerinin belki de liderinden sonra gelen en önemli kişileri idi.⁵ Birçok şair aynı zamanda birer cesur savaşçı idi. Dolayısıyla Araplar arasında şairler hem sözü, hem de kılıcı kuvvetli kimseler olarak çok saygın bir konumdaydılar (Öğmüş 2010: 37-38).

⁴ Hz. Peygamber, muallaka şairlerinden İmru'l-Kays'ın şiirlerini hiç beğenmez iken Nâbîga'nın ve Lebid'in kimi beyitlerini beğenirdi (Buhari Edeb 90, Müslim Şiir 3, Tirmizi Edeb 70). Muhadram şairlerinden Hansa'nın şiirlerini de beğendiğine dair rivayetler bulunmaktadır (Furat 1996: 75).

Bir Cuheyne'der bir topluluk Hz. Peygamber'i ziyaret gelir. Hz. Peygamber onlara yolculuklarının nasıl geçtiğini sorar. Onlar da, İmru'l-Kays olmasaydı ölüyor-duk, diye cevap verirler. Hz. Peygamber ne olduğunu sorunca da anlatırlar: Biz sana gelmek için yola çıktık. Çok susadık, su bulamadık. Bu sırada yolda dişi bir deve üzerinde giden bir adam gördük. Arkadaşlarımızdan birisi İmru'l-Kays'ın dişi bir deve ile ilgili bir beytini hatırladı. İmru'l-Kays'ın bu şiirinin sonraki beyti orada bir su kuyusunu tarif etmekteydi. Böylece o kuyuyu bulduk ve hayatımız kurtuldu, dediler. Bunun üzerine Hz. Peygamber şunları söyledi: Eğer İmru'l-Kays benim zamanıma erişseydi benden faydalanırdı. Ben şimdi ona bakıyorum da benzi sarı, koltuğu beyaz, bilekleri ince, elinde şairlerin bayrağı ateşin içine doğru gidiyor (Çetindağ 2010: 58).

⁵ Meşhur şairlerden İmru'l-Kays bir şehzade, Abid b. el-Ebras elçi idi. Zuheyr b. Ebu Sulma kavminin yaptığı savaş bitiren anlaşma metnini yazan kişi idi (Öğmüş 2010: 37).

Şairlerin yergilerine uğramak kimsenin istemeyeceği bir şeydi. Bir şiirde kendisinden övgüyle bahsedilmesi ise en çok istenen şeylerdendi. Şairlerin dili keskin olurdu ve bazen bir kabileye yönelik dile getirilen bir hicviye savaş sebebi olabiliyordu. Aynı zamanda şairler kabilelerinin şanlı tarihini dile getiren ve nesilden nesile aktarılmasını sağlayan tarih kitapları idi (Öğmüş 2010: 40-41).

Şairlerin büyüğü güçlere sahip olduklarına, kahinlerin ve cinlerin onlara bu sözleri öğrettiklerine inanılır, onlardan çekinilirdi. Şair aynı zamanda rahiplik yapan, kabile fertleri arasında dini düşünce ve fikirlerinin yayılmasına öncülük eden güçlü bir figürdü. Bir kabilenin büyük bir şairi olması o kabile için büyük bir şeref addedilirdi (Demirayak 2009: 74).

Özetleyecek olursak Cahiliye dönemi Arap toplumu için bir şair, alim, tarihçi, kahin, sihirbaz, rahip, savaşçı, elçi, cinlerle temasa geçen kişi idi ve büyük şairler yaşadıkları kavmin en önemli kişisi idiler.

Yukarıda saydığımız tüm özelliklerin bir insanda bulunması çoğu kere pek mümkün görünmemektedir. Bundan dolayı Cahiliyye dönemi şairlerini ikiye ayırabiliriz. İlkinde şairler hem davranış hem de görünüş bakımından normal insanlardan farklı özelliklerde olurlardı. Bu ise Arap şiirinin ilkel şaman döneminden çok sonralarına aittir. Bunlar seçilmiş bir insan olarak kavminin şairi, büyücüsü, doktoru, müneccimi, dini önderi, kısaca her şeyi idi. İkincisi ise sadece şiir söyleyen, şiiriyle kavmine hizmet eden, gerektiğinde de savaşabilen kişilerdir. İslam'ın geldiği dönemlerde daha çok bu tür şairler vardı (Isutzu 1975: 158). Muallaka şairlerine bakıldığında hepsinin ikinci kısma girdiği görülür ve onlar bir şaman olarak değil, bir sanatkar olarak değerlendirilirler. Kur'an'da şair ile ilgili ayetler okunurken bu iki tür şairden hangisinin kastedildiğine dikkat edilmelidir.

Şiirin ve şairin toplumun merkezinde olduğu böyle bir ortamda Kur'an nâzil olmaya başladı.

Kur'an'da şiir ve şairler

Kur'an'ın Hz. Peygamber'e verilen en büyük mucize olduğu bir kazıye-i muhkemedir. Konu üzerinde düşünen ve çalışan âlimler onun mucizeliğini dilinde aramışlar, indirildiği toplumda şiire ve hitabete büyük değer verildiği için Allah (cc) var olan tüm şiirlerden ve hitabelerden daha üstününü ve mükemmelini Hz. Peygamber'e vahyettiğini ifade etmişlerdir.

Kur'an'ın meydan okumasının ve bir benzerini getiremeyeceklerini iddia etmesinin, fesâhat ve belâgat kurallarını yeniden oluşturacak derecede belîğ ve fasih nâzil olmasının yegâne nedeni⁶ (*i'câzül-Kur'ân*) hiç şüphesiz şiiri küçük düşürmek, geçersiz kılmak değildi. Tam aksine onlardan daha iyisini ve güzelini ortaya koyarak en iyi olduklarını düşündükleri konuda onlara meydan okumaktı. Bu meydan okumayı Kur'an'da muhtelif ayetlerde görüyoruz.

Kur'an'da adı şairler olan bir sure bulunmaktadır. Bu sure adını, 224. ayette geçen "Şairlere ancak sapıklar uyarlar." ibaresinden aldığı ifade edilmektedir. Bundan başka Kur'an'da şairlerden ve şiirden bahseden veya onlara göndermede bulunan, tespit edebildiğimiz kadarıyla, on surede on üç ayet vardır. Bu ayetler şunlardır.

"Eğer kulumuz (Muhammed'in) üzerine parça parça (sure sure, ayet ayet) indirdiğimiz (Kur'an'ın Allah katından geldiğinden) şüphe ediyorsanız haydi onun benzerini siz de (meydana) getirin. Allah'tan başka şahitlerinizi (taptığınız putlarınızı ve bilginlerinizi) de (yardıma) çağırın, eğer (iddianızda) doğru (insan)lar iseniz." (Bakara 23)⁷

"Yoksa onu (peygamber) kendiliğinden uydurdu mu diyorlar? De ki: Öyleyse eğer (iddianızda) doğru söyleyiciler iseniz siz de onun bir benzeri bir sure (meydana) getirin. (Bu hususta) Allah'tan başka gücünüzün yettiği (güvendiğiniz) kim varsa onları da (yardıma) çağırın." (Yunus 38)

⁶ İcazü'l-Kur'an beyanda aciz bırakma anlamında olup Kur'an'ın erişilmez üstünlüğünü ifade eden bir terim olmakla birlikte aynı zamanda bu konuda yazılan eserlerin ortak adıdır (Yavuz 2000: 403).

⁷ Mealler Hasan Basri Çantay'dan (İstanbul: Risale, 1997) alınmıştır.

“Yoksa onu (Kur’an’ı) kendisi mi uydurdu diyorlar? De ki: O halde haydi siz de onun gibi on sure getirin düzme ve uydurma olarak. Allah’tan başka kime gücünüz yetiyorsa (kime güveniyorsanız) onları da (yardıma) çağırın, eğer (iddianızda) doğrular iseniz.” (Hud 13)

“Dediler: Hayır (bunlar) saçma sapan rüyâlardır. Hayır, onu kendisi uydurmuştur. Hayır o bir şairdir. (Bunlar değilse) o halde evvelki (peygamber)lere gönderildiği gibi o da bize bir mucize getirsin.” (Enbiya 5)

“Şairler(e) gelince) onlara da sapıklar uyarlar. Onların her vadide hakikaten ifrata (mübalağaya) düşegeldiklerini hakikaten yapmayacakları şeyleri söyler (insanlar) olduklarını görmedin mi? Ancak iman edip de iyi amel (ve hareket) de bulunanlar, Allah’ı çok zikredenler ve zulme uğratıldıklarından sonra öçlerini alanlar böyle değildir. O zulmedenler yanında hangi inkılap ile sarsılacaklarını bileceklerdir.” (Şuara 224-227)

“Biz mecnun bir şair için mabudlarımızdan vaz mı geçecek mişiz?” derler(di)” (Sâffât 36)

“Yine ondan yüz çevirdiler. (Ona kimi) «bir öğretilmiş», (kimi) «bir mecnun» dediler.” (Duhan 14)

“Yoksa “(O) bir şairdir, biz onun, zamanın felaketli hadiseleri (ne çarpılması) nı gözetliyoruz” mu diyorlar?” (Tur 30)

“O bir şair sözü değildir. Siz ne az düşünür (adamlar)sınız siz!” (Hâkka 41)

“Biz ona şiir öğretmedik. (Bu) ona yakışmaz da. Onun getirdiği (kitap) bir öğütten ve (hükümleri) açıklayan bir Kur’an’dan başkası değildir.” (Yasin 69)

Yukarıda sıraladığımız ayetleri verdikleri iletiye göre tasnif edecek olursak;

1. Meydan okuyan ayetler: Kur’an’ın uydurma olduğu iddiaları karşısında iddia sahiplerine meydan okuyan ayetler: Bakara 23, Yunus 38, Hud 13, Enbiya 5.
2. Hz. Peygamber’in şair olduğu iddiasına cevap veren ayetler: Saffât 36, Duhan 14, Tur 30, Yasin 69.

3. Hz. Peygamber'in mecnun olduğu iddiasına cevap veren ayet: Saffat 36
4. Kur'an'ın şiir ve şair sözü olmadığını ifade eden ayetler: Hâkka 41, Yasin 69.
5. Şairleri tarif eden ayetler: Şuara 224-227.

1. Meydan okuyan ayetler

"Eğer kulumuz (Muhammed'in) üzerine parça parça (sure sure, ayet ayet) indirdiğimiz (Kur'an'ın Allah katından geldiğın) den şüphe ediyorsanız haydi onun benzerini siz de (meydana) getirin. Allah'tan başka şahitlerinizi (taptığınız putlarınızı ve bilginlerinizi) de (yardıma) çağırın, eğer (iddianızda) doğru (insan)lar iseniz." (Bakara 23)⁸

"Yoksa onu (peygamber) kendiliğinden uydurdu mu diyorlar? De ki: Öyleyse eğer (iddianızda) doğru söyleyiciler iseniz siz de onun bir benzeri bir sure (meydana) getirin. (Bu hususta) Allah'tan başka gücünüzün yettiği (güvendiğiniz) kim varsa onları da (yardıma) çağırın." (Yunus 38)

"Yoksa onu (Kur'an'ı) kendisi mi uydurdu diyorlar? De ki: O halde haydi siz de onun gibi on sure getirin düzme ve uydurma olarak. Allah'tan başka kime gücünüz yetiyorsa (kime güveniyorsanız) onları da (yardıma) çağırın, eğer (iddianızda) doğrucular iseniz." (Hud 13)

"Dediler: Hayır (bunlar) saçma sapan rüyâlardır. Hayır, onu kendisi uydurmuştur. Hayır o bir şairdir. (Bunlar değilse) o halde evvelki (peygamber)lere gönderildiği gibi o da bize bir mucize getirsin." (Enbiya 5)

Bu ayetlerin ortak özellikleri Kur'an'ın belagati ve icazını vurgulamak, söze ve hitabete çok değer veren ve çok büyük şairlere ve hatiplere

⁸ Mealler Hasan Basri Çantay'dan (İstanbul: Risale, 1997) alınmıştır.

sahip olmakla övünen Arapları kendilerine en çok güvendikleri alanda aciz bırakmaktır.⁹

Kur'an nazil olmaya başladığında Araplar arasında Kur'an'ın kendilerinin meşhur şairlerinin sözleri gibi olduğuna dair iddialarda bulunanlar vardı. Bunun üzerine bu tür iddialara cevap olmak üzere yukarıda zikredilen ayetler nazil oldu.

İbn Haldun, Kur'an'ın taklid edilemez oluşunun, onun doğrudan Allah'ın vahyettiğinin insanlara ulaşan tebliğ edilen metnin aynı olmasından kaynaklandığını söyler. Tevrat ve İncil doğrudan, en azından büyük bir kısmının Allah lafzı olmadığı, Kur'an'ın ise Allah'ın Cebrail vasıtasıyla Hz. Peygamber'e doğrudan ve değiştirilmeden insanlara ulaştırıldığını, bu bakımdan Allah sözü olduğu, bu yüzden taklit edilemeyeceğini söylemektedir (Isutzu 1975: 170-171).

Yukarıda sıralanan dört ayette de şairlere meydan okunmaktadır. Özellikle Kur'an nazil olmaya başladığında onu beğenmeyen, eleştiren ve onun hakkında şair ve kahin sözleri diyenlere karşı meydan okuyan ayetlerde müşriklerden, söyleyemeyecekleri bilindiği halde bir benzerini söylemeleri istenmektedir. Bu ayetlerde doğrudan şair geçmemekle birlikte nüzul sebepleri ve o dönemki toplum yapısı göz önünde bulundurulduğunda doğrudan meydan okunan kimseler arasında şairlerin de bulunduğu görülür.

Muallaka şairlerinden ve hicretin dokuzuncu yılında Müslüman olan Lebîd b. Rebîa'nın Müslüman olduktan sonra şiir söylemediği rivayet edilir. Hz. Ömer bir gün kendisinden şiir söylemesini isteyince "Allah'ın Bakara ve Al-i İmrân sûrelerini göndermelerinden sonra bana şiir söylemek düşmez." şeklinde cevap vermesi (Demirayak 2009: 204) bu meydan okumanın farklı bir şekilde de karşılık bulunduğunu göstermektedir.

⁹ Hz. Musa ve Firavun'un sihirbazları arasında da böyle bir meydan okuma vardı. Firavun, Musa'nın sihirbaz olduğunu düşünüyor ve onu kendi sihirbazlarının yeneceğini düşünüyordu. Ancak Hz. Musa'nın asası sihirbazların yılanlarını yutunca sihirbazlar bir şeyi anladılar. Hz. Musa sihirbaz değil, yaptığı da sihir değil, çünkü sihir olsaydı onu anarlardı. Dolayısıyla Hz. Musa'ya hakkıyla onlar iman etti. Aynı şekilde Hz. Peygamber'in getirdiğinin şiir olmadığını en iyi şairler anlardı.

2. Hz. Peygamber'in şair olduğu iddiasına cevap veren ayetler

"Biz mecnun bir şair için mabudlarımızdan vaz mı geçecek mişiz?' derler(di)." (Sâffât 36)

"Yoksa '(O) bir şairdir, biz onun, zamanın felaketli hadiseleri (ne çarpılması) nı gözetliyoruz' mu diyorlar?" (Tur 30)

"Biz ona şiir öğretmedik. (Bu) ona yakışmaz da. Onun getirdiği (kitap) bir öğütten ve ve (hükümleri) açıklayan bir Kur'an'dan başkası değildir." (Yasin 69)

"Dediler: Hayır (bunlar) saçma sapan rüyâlardır. Hayır, onu kendisi uydurmuştur. Hayır o bir şairdir. (Bunlar değilse) o halde evvelki (peygamber)lere gönderildiği gibi o da bize bir mucize getirsin." (Enbiya 5)

Son ayette Hz. Peygamber için üç iddia sıralanmaktadır: Kur'an rüyadır, Hz. Peygamber tarafından uydurulmuştur ve Hz. Peygamber bir şairdir.¹⁰ İlk iki iddiaya daha önce verilen ayetlerde cevap verilmişti. Burada önceki ayetlerde bulunmayan şair lafzı da zikredilerek meydan okunanlar arasında olduğu ifade edilmiş oldu. Buradaki şairlerin özelliği Allah'ın sözlerinin bir benzerini meydana getirme cüretini göstererek şirk koşmalarıdır ve bu özellik hoş karşılanmamıştır. Söz konusu ayetlere göre şairler saçma sapan rüyalar gören ve uyduran kimselerdir.

Hz. Muhammed'in bir şair olduğu iddiasında iki büyük günah vardır. Biri vahyin kaynağının cin olması, diğeri Peygamber'in şair olmasıdır (Isutzu 1975: 162). Ebu Davud'da nakledilen bir hadis-i şerife göre (Tib 10) Hz. Peygamber, kendisinin kendiliğinden şiir söylemesinin (uydurması) en büyük günahlar arasında olduğunu söyleyerek şair olmadığını dolaylı yoldan ifade etmiş olmaktadır.

Hz. Peygamber'den önce yaşamış olan Umeyye b. Ebu's-Salt (ö. 629) adında bir şair de Hristiyan ve Yahudiler arasında yaşadığı için onlarla birlikte olmuş, onların kitaplarını okumuş ve şiirlerinde Hristi-

¹⁰ Ebu Zerr'in Müslüman olmasının anlatıldığı hadiste Hz. Peygamber için kimilerinin şair, kimilerinin kahin dediklerinden bahseder (Müslim, Fezâilü's-Sahâbe 132).

yan-Yahudi terminolojisini sıkça kullanmıştı. Bu yüzden o, özellikle Hristiyan araştırmacılar tarafından Hz. Peygamber'in öncüsü olarak kabul edilmişti (Huart t.y.: 33). Hz. Peygamber, Kur'an'ı tebliğe başladığında Mekke'li müşriklerin Umeyye'yi de düşünerek onun da onun gibi hikmetli sözler söyleyen bir şair olduğunu düşünmüş olabileceklerini ve bu ayetin böyle düşünenlere bir cevap olarak nazil olduğunu söyleyebiliriz.

3. Hz. Peygamber'in mecnun olduğuna dair iddalara cevap veren ayetler

"Biz mecnun bir şair için mabudlarımızdan vaz mı geçecek miyiz?' derler (di)." (Sâffât 36).

"Yine ondan yüz çevirdiler. (Ona kimi) 'bir öğretilmiş', (kimi) 'bir mecnun' dediler." (Duhan 14)

"Yoksa '(O) bir şairdir, biz onun, zamanın felaketli hadiseleri (ne çarpılması)nı gözetliyoruz' mu diyorlar?" (Tur 30)

"Biz ona şiir öğretmedik. (Bu) ona yakışmaz da. Onun getirdiği (kitap) bir öğütten ve ve (hükümleri) açıklayan bir Kur'an'dan başkası değildir." (Yasin 69)

Duhan 14'te dile getirilen Hz. Peygamber'e atılan iftiralara cevap, Yasin 69'da da verilmektedir.

Bir önceki ayette cevabı verilen iddia burada da dile getirilmektedir. Önceki ayetlerde müşriklerin ayetlerle ve Hz. Peygamber'le dalga geçmeleri ve ayetlere "Düpedüz sihirdir." demeleri ve öldükten sonra dirilmeye inanmamaları ve gösterdiği tepkiler anlatılmakta, müşriklerin Kur'an ayetlerine inanmaları istenince ayette yer aldığı şekliyle Hz. Peygamber'i mecnun bir şair olarak nitelenmekte ve onun için mabudlarından vazgeçmeyeceklerini söylemektedirler. Müşrikler ilk defa duydukları bu sözler karşısında makul bir açıklama yapamadıkları için Hz. Peygamber'i delilik, kahinlik ve şairlikle itham ederlerdi.

Yukarıda sıralanan ayetlerde Hz. Peygamber'in mecnun olduğu iddia edilmektedir. Mecnunluk o dönemlerde şairden bağımsız düşünülen bir şey değildi. Goldziher şair kelimesini tarif ederken "tabiat üstü bir

bilgiye sahip olan, sezikle bilen" anlamını verir ve onun diğer insanlardan farklı olan bir yönüne işaret eder (1970: 530). Ayetlerde "mecnun bir şair" olarak zikredilmesinin nedeni de budur. Şair, mecnun ve kahinin ortak noktaları hepsinin bir cininin olmasıdır. Mecnun cinlenmiş insan demektir ve vecd halinde tabiatüstü bir varlığın ona geçici bir süre sahip olmasıyla normal halde söyleyemeyeceği heyecan verici ifadeleri genellikle beyitler halinde söylerdi ve İslam'dan önceki Araplar bunu biliyorlardı. Kahin de mecnun gibi üstün bir varlık tarafından sahip olunabilen bir insan idi. Müşrik Arapların bildiği tek ilham şekli bu olduğu için (Isutzu 1975: 158) Hz. Peygamber'e Kur'an'ın vahyolunmasının bu yolla olduğunu düşünerek onu bir kahine veya mecnuna benzetirler, Kur'an'ı da bir cinin söylediğini düşünürlerdi.

Cahiliye dönemi Arapları arasında görünmeyen dünya ile ilişkisi olan ve oradan bilgi alan kimseler şairlerdi ve bu bilgileri de cinler vasıta ile edinirlerdi. Çok eskiden beri şairin kendisiyle arkadaşlık yaptığı bir cin olduğuna inanılırdı (Çetin 1973: 12). Antik Yunan'daki museslerin yerini Cahiliye döneminde cinler almaktaydı. Antik Yunan'da şiir ve sanat türlerine göre ilham perisi farklılaşırken Cahiliye şairlerinde her şairin kendisine has halîl adını verdiği bir cinni olurdu (Isutzu 1975: 158-165). Dolayısıyla Araplar, Hz. Peygamber'in de bir cinden ilham alarak bir şey söylediğini düşünürlerdi.

Isutzu bir şairin cinlenmesini şu şekilde anlatmaktadır:

Cin herkes ile konuşmaz. Her cin kendine mahsus bir adam seçer, onunla konuşur. Bir adamı sevgisine layık görürse o erkek veya dişi olan cin, o kimsenin üzerine atılır, onu yere atar, göğsüne çıkar ve onu bu dünyada kendisinin sözcüsü olmaya mecbur eder. Bu şiir seronomisinin başlangıcı idi. O andan itibaren o adama kelimenin tam anlamı ile şair denirdi. Şairle cin arasında çok içten bir şahsi ilişki kurulmuştu. Her şairin zaman zaman gelip kendisine ilham veren özel bir cini vardı. Şair genellikle kendi cinine "halîl: samimi arkadaş" derdi. Bu kadarla da kalmazdı, herhangi bir şairle böyle yakın bir ilişki kuran cin Yahya veya Meryem gibi bir isimle dahi anılırdı (1975: 159).

Ayrıca Isutzu, bu cinlerin ilhamının nüzul şeklinde olduğuna dair örnekler vermektedir. Dolayısıyla böyle bir olaya şahit olan bir toplumun Kur'an ilk defa inmeye başladığında bunu bildikleri şeye benzetmeleri çok da anlamsız değildir. Müşrikler inatlarından Hz. Peygamber'e vahyeden ile şairlere ilham verenler arasındaki farkı gözetlemedikleri için "Allah ile cinler arasına bir nesep koydular." (Saffat 58) mealinde bir ayet nazil olmuştu (Isutzu 1975: 161). Ayetlerin bu konuyu ısrarla belirtmeleri ve Hz. Peygamber'in cinni olmadığı ve söylediklerinin de bir cinnin ilhamı ile değil, Allah'ın vahyi olduğu üzerinde durmasının altında şairlerin bu özel durumu yatmaktadır.

Cinlenmenin farklı bir çeşidi Antik Çağ Yunan şiirinde de görülür. Eski Yunan'da dokuz farklı ilham perisi (muses) vardı ve bunların her biri farklı şiir ve sanat türlerinde ilham verirdi (Mikics 2007: 193-194). Dönemin şairlerinden Hesiodos'un şiir perilerinin kendisine görünmesinden sonra şiir söylemeye başladığı anlatılır (Taşlıkhoğlu 40-41). Köprülü (1999), farklı Türk toplumlarında ve farklı zamanlarda bahşaların özellikle idarecilerin ve toplumun ileri gelenlerinin din adamı/şaman, tabip, edip, şarkıcı, halk hekimliği, üfürükçülük gibi meslekleri icra ettiği ve zamanla diğer özelliklerini kaybederek saz çalıp türkü söyleme özelliğinin kaldığını ve ozan veya âşık olarak isimlendirildiğini örnekler vererek ayrıntılı bir şekilde anlatır.¹¹

Şairlerin bir nevi ilham perisi olan karînlere de değinmek gerekiyor. Karîn, *insana refakat edip onu manevi açıdan ve daha çok menfî olarak etkileyen görünmez varlık* (Çelebi 2001^a: 490) anlamında kullanılan Kur'anî bir terimdir. Ayet ve hadislerde bazen dost ve arkadaş, bazen de görünmez bir arkadaş olarak anlamlandırılır. Özellikle kahinler ve şairler kendilerine haber taşıyan karînlerinin olduğunu iddia ederlerdi.

¹¹ Şaman yeraltı ve öte dünya varlıkları ile ilişkiye girer, onlardan bilgi alır, özel törenler yapar, kendine has özel kıyafetleri vardır ve tören esnasında şarkı şeklinde dualar eder. Şamanlar, toplumdaki diğer bireylerden oldukça farklıdır. Ya şaman soyundan gelir ya da seçilmiştir. Şamanlar anadan doğma şairdir, bestecidir, şarkıcıdır, müzisyendir. Olağanüstü tasavvur gücü ile hastaya şiirsel dilin kudretiyle tesir etmeye çalışır. Çünkü ruhlar güzel güzel sözleri sever, ritmik ve harmonik kelimeler onları etkiler ve şamanı coşturan ve güzel sözler söyleten ruhlardır. Şaman ruhların ağzı ile konuşur ve söyler (Bayat 2006: 29-30).

Cahiliyye döneminde şairlerin cinlerinin yerini¹² İslam'dan sonra Cebrâil almıştır (Kutluer 1982: 12).

Peygamberimiz, Kureyza günü Hassan b. Sabit'e "Onları hicvet, Cibrîl seninledir.", "Allahım, Onu rûhü'l-kudüs ile destekle!" (Buhari Edeb 91) gibi sözlerle müşrikleri şiirle hicvetmesi konusunda cesaretlendirmiş ve teşvik etmiştir. Burada **Cibrîl** ve **rûhü'l-kudüs** kelimelerine dikkat çekmek istiyorum.

Kahin-Mecnun-Şair ilişkisi

Şair denilince kahin ve mecnun deyimleri ile tarihi olarak anlamsal bir bağ kurulur. Şiir deyince de ilim, hayal, rüya, kehânet, büyü kavramları yüklemeleri açısından anlamsal bağ kurarlar¹³ (Kutluer 1982: 4). Şiirin insanları etkilemek için sihirbazların başvurduğu yollardan biri olduğu ve sihirbazların da ilk şairler olduğu konusunda yaygın bir kanaat vardır (Öğmü 2010: 29).

Kahin kendisini yöneten cin tarafından bildirilmek suretiyle geleceği söyleyen adamdır. Kahinin şair ile ortak yönleri çoktu. Bunlardan biri de her ikisinin de göğe yükselerek meleklerin konuşmalarını dinleyen cinlerinin olmasıdır (Çelebi 2001: 171). Tarih eskiye doğru gittikçe birini diğerinden ayırmak güçleşmektedir. Her ikisinde de Şamanizmden izler görülür. Başlangıçta birbirine çok benzer özellikler gösterir iken zamanla ayrıştılar (Isutzu 1975: 162).

Kahinler cinleriyle görüştükten sonra kafiyeli ve secili cümleler kurarlardı. Hem kafiye, hem tekrar yönüyle şiire benzerken vezinsiz olması bakımından da ayrılırdı. Müşrikler meseleye kahinlerin sözleri açısın-

¹² Sabit b. Câbir de gaipten sesler duyan şairlerdendi. Bir akşam arkadaşlarıyla obada otururken düşmanlarının yaklaşmakta olduklarını haber verdi. Ona, bunu nereden anladığını sorduklarında ise "Ayağımın altında insan yüreklerinin attığını işitiyorum." diye cevap vermişti. Hz. Muhammed, muallaka şairlerinden Zuhayr ile karşılaştığında, şairlere ilham veren cinlerden onu koruması için Allah'a dua etmişti (Huart t.y.: 24). Hz. Peygamber'in Zuhayr'ın şiirini Allah adına söylemesini istemiş olduğunu düşünebiliriz.

¹³ Kutluer (1982) şiir ile rüya ve mecnun kelimeleri arasındaki ilişkiyi çok açık bir şekilde açıklamaktadır.

dan ve biçimsel baktıkları için Hz. Peygamber'e kahin demişler, Kur'an'ın anlamını şiddetle reddetmişlerdir (Isutzu 1975: 164). Kur'an'da da "Rabb'inin nimeti sayesinde sen ne bir kahinsin ne de mecnun." (Tur 29) denilerek Hz. Peygamber'in kahin olmadığı açıkça ifade edilmiştir.

Şairlerin görünüşleri de biraz farklıydı. Özel ayinlere ve toplantılara katılan kahin şairlerin saçlarının yarısı kokulu yağlarla yağlanmış, sırtına yerlere kadar uzanan bir manto ve sadece bir ayağına giyilmiş çorapla ilginç bir görüntüsü olurdu (Huart ty: 15).

Kahinler fert ve toplum için önemli bir yer işgal ederdi. Her kabilenin bir kahini olur ve bu kahin o kabile içindeki ihtilafları çözer (hakim), rüyaları tabir eder, çalıntı ve kayıp eşyaları bulur, zina olaylarını belirler, adam öldürme ve hırsızlık olaylarını çözer (polis/hafiye), hastalara şifa bulur (doktor), kiminle ne zaman savaşılacağına karar verir, felaketleri önceden haber verirdi. Kahinler secili ve kafiyeli ifadelerle kısa ve ahenkli cümleler kullanarak yer, gök ve yıldızlar üzerine yemin ederek görevine başladıkları için şairlikleri de vardı. Bir diğer özelliği görünüşlerinin tuhaf olması ve azalarının noksan olmasıdır (Çelebi 2001: 171).

4. Kur'an'ın şiir ve şair sözü olduğu iddiasına cevap veren ayetler

"O bir şair sözü değildir. Ne az düşünür (adamlar)sınız siz!" (Hâkka 41)

"Biz ona şiir öğretmedik. (Bu) ona yakışmaz da. Onun getirdiği (kitap) bir öğütten ve ve (hükümleri) açıklayan bir Kur'an'dan başkası değildir." (Yasin 69).

Bu yukarıdaki ayete verilen cevap gibidir. Tur 30'da Hz. Peygamber için şair olduğu söylentilerine gönderme yapılmıştı. Bu ayette ise dolaylı yoldan onun şair olmadığı bir kez daha söylenmektedir. Hz. Peygamber'e vahyedilen ayetler şair sözü olmadığı için Hz. Peygamber de şair olmamaktadır. Aynı şekilde Hz. Peygamber için söylenen ithamlara cevap olarak nazil olduğu söylenen bir ayettir. Kur'an'ın şiir, peygamberin de şair olmadığı; peygamberin bir elçi ve sözlerinin de vahiy olduğunun Allah tarafından güçlü bir şekilde ifadesidir. Hatta siz ne az dü-

şünürsünüz, diyerek vahiyle şiir arasındaki farkı anlamadıklarına, söyledikleri arasındaki çelişkilere dikkat çekilmektedir.

Kur'an'da içinde şiir kelimesinin geçtiği tek ayet budur. Tefsirler bu ayette bahsedilen şairin aynı zamanda görünmeyen alemlerle irtibatı olan kimseler için de kullanıldığından bahsederler (Karaman 2008: 509).

Hız. Muhammed'in peygamber olduğunu kabul etmek istemeyen ve hakkında türlü sıfatlar uyduran müşriklerin onu şair olarak nitelemeleri de bu sebebe dayanıyordu. Zaten Kur'an'ın şiir olmadığı açıkça görüldüğü için, Hız. Peygamber hakkında bugün bilinen anlamıyla şair demeleri, ileri sürdükleri iddiaya güç katamaz ve böyle bir gerekçeyle kamuoyunu etkileyemezlerdi. Nitekim müşriklerin Resûlullah hakkında ithamlar içeren ifadelerinde Kur'an için "şiir" nitelemesi yer almamakta, sadece Hız. Peygamber şair olarak nitelenmekteydi (bkz. Enbiyâ 21/5; Sâffât 37/36; Tûr 52/30; Hâkka 69/41).

Günümüze kadar gelen İslam öncesi şiirlerin çoğunluğu, son Câhiliye devrine yani Arap şiirinin ilkel Şamanizm devrinden çok sonraya aittir; İslam zuhur ettiği zaman şiir düzeyi çok yükselmiş, hemen hemen bugünkü mânada bir sanat dalı haline gelmişti. Dolayısıyla Kur'an'ın geldiği sıralarda şairlerin hep bir cin tarafından sahip olunmuş kişiler olarak telakki edildikleri de ileri sürülemez; fakat hâkim kültürün etkisiyle şair kelimesinin ilk çağrıştırdığı mânanın bu olması önemlidir. Yine İslam'dan hemen önceki son Câhiliye döneminde şairin sosyal mevkiinin Arabistan'ın eski devirlerindeki gibi yüksek olmadığı da göz ardı edilmemelidir.¹⁴

Müfessirler ve i'câzü'l-Kur'ân gibi Kur'an ilimleriyle meşgul olanlar genellikle, burada Kur'an için, bilinen anlamıyla şiir nitelemesi yapıldığı düşüncesinden hareketle bu iddiayı çürütecek açıklamalar üzerinde dururlar. Râzî, müşriklerin Hız. Peygamber'i sihirbaz ve kahin olarak da itham etmelerine rağmen Kur'an'da ona sihir ve kehanetin öğretilmediğine dair bir ifade kullanılmayıp sadece şair ithamına bu şekilde cevap verilmesini, Resûlullah'ın da sadece Kur'an'ın benzerini getiremeyecekleri konusunda meydan okumuş olmasına bağlar.

¹⁴ Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Isutzu 1975.

Ayetin hedefi sûrenin başında kendisi üzerine yemin edilen Kur'an'ın ve hak peygamber olduğu vurgulanan Hz. Muhammed'e verilen görevin mahiyetini aydınlığa kavuşturmadır. Buna göre muhataplar Resûlullah'ın özelliklerine dikkat ettiklerinde onun şiir öğretilmiş bir kişi olmadığını, zaten bunun ona yaraşmayacağını ve ilâhî mesajı getiren gerçek bir peygamber olduğunu anlayacaklardır. Yine açıktır ki onun getirdiği vahiy sırf bir öğüt niteliğindedir yani kendisi için bir menfaat sağlama aracı olmayıp sadece insanlığın hayrına ve kurtuluşuna vesile olacak açıklamalar içermektedir. O, insanların beyinlerini uyuşturacak esrarengiz bilgiler ve bilmece gibi ifadeler taşıyan bir kelâm değildir; aksine muhteva ve üslubuyla insanı düşünmeye sevkeden apaçık bir Kur'an'dır. Yine o, bazı ibadetlerde okunan ve okunup gereğince amel edilmesi karşılığında ecir alınan ilâhî bir kitaptır (Karaman vs. 2008: IV/508-509).

Bu ayette şiir doğrudan kötülenmemekte, sadece Hz. Peygamber'e şair diyenlere cevap verilmekte ve peygamberliğin şairlikten daha yüksek olduğu belirtilmektedir (Yalar 2009: 64).

5. Kur'an'a göre şairlerin özellikleri

“Şairler(e) gelince) onlara da sapıklar uyarlar. Onların her vadide hakikaten ifrata (mübalağaya) düşse geldiklerini hakikaten yapmayacakları şeyleri söyler (insanlar) olduklarını görmedin mi? Ancak iman edip de iyi amel (ve hareket) de bulunanlar, Allah'ı çok zikredenler ve zulme uğratıldıklarından sonra öçlerini alanlar böyle değildir. O zulmedenler yanında hangi inkılap ile sarsılacaklarını bileceklerdir.” (Şuara 224-227)

Tefsir alimlerine göre burada kötülen şairler Abdullah b. Ziba'ra (ö. 636), Hübeyre b. Ebi Vehb (ö. 629), Şâfi b. Abdimenâf, Ebu Azze gibi cahiliye şairleridir. Bunlar, Muhammed'in söylediği sözleri biz de söy-

leriz, derler ve onu yererlerdi. Çevrelerinde toplananlar da yergi niteliğindeki şiirlerini dinlerlerdi (Yalar 2009: 63).¹⁵

Bu şairlerin yerilmelerinin nedeni sadece şiir yazmaları değildi, yazdıkları şiirleri topluluk önünde okuyarak İslam'ı ve Hz. Peygamber'i küçük düşürmeye çalışmaları da onların şair olarak günah hanelerine yazılan eylemleri idi.

Bu ayet nâzil olduğunda Hz. Peygamber'in şairleri olarak bilinen Kâ'b b. Mâlik (ö. 670-3), Hassan b. Sâbit (ö. 674) ve Abdullah b. Revâhâ (ö. 629) peygamberin yanına gelerek,

“Ey Allah'ın Resulü! Şüphesiz Allah, şair olduğumuzu bildiği halde bu ayetleri indirdi ve biz helak olduk.”

diyerek üzüntülerini bildirmişlerdi. Hz. Peygamber de cihâdın kılıç ve dille yapıldığını, Müslüman şairlerin ise şiirleriyle ve dilleriyle düşmanlarına ok attıklarını söyleyerek onları rahatlatmıştı (Müslim Müsned VI, 387). Çok geçmeden 227. ayet nazil oldu ve Hz. Peygamber, ayette istisna tutulan şairlerin onlar olduklarını söyleyerek kendilerini teselli etti (Yalar 2009: 64). Bu ayet sadece o şairleri istisna tutmamış, onlar gibi şiirini insanları saptıran, günaha teşvik eden ve şirki hatırlatan şiirler yazmayan tüm şairleri de istisna tutmuştur. Müslüman şairler yaptıkları işin yasaklı olmadığını savunurken hep bu ayete sığınmışlardır.

Tefsirlere baktığımızda bu ayet-i kerimenin bir iddiaya cevap olarak nazil olduğu ifade edilmektedir. Müşrikler tarafından Hz. Peygamber'in şair, söylediklerinin de sihirli sözler olduğu iddia edilince bu ayet nazil olmuştur. Müşrikler, Kur'an'ın gaybdan söz eden ayetlerinin, cinlerin ilhamı ile söylenen şiirler olduğunu söylemişler, Hz. Peygambere de şairlik ve kahinlik iftiralarını atmışlardır. Bu ayet, müşriklerin bu iddialarını reddetmektedir. Ayete göre bu tür şairlere sadece heva ve hevesleri peşinde koşan sapıklar uyarlar.

Ayet-i kerimede geçen “her vadide dolaşmak” ibaresi üzerinde durulan ifadelerdendir. Her konuya girmek ve her konuda söz söylemek

¹⁵ Daha sonra Müslüman olan Abdullah b. Ziba'ra, Amr b. As, Dırar b. Hattab ve Addas b. Mirdas gibi şairlerin Hz. Peygamber ve İslam için yazdıkları hicviyelere yazdığı nakizalarla cihadı söz meydanında gerçekleştirmiştir (Kandemir 2001: 5).

şeklinde açıklanan bu ifade ile iyi-kötü her olayda toplumu hakikatten uzaklaştıracak şekilde davranan şairlerin yaptıkları ile söyledikleri birbirini tutmaz, yapmadıklarını söyleyip yaptıklarını inkar ederler. Bu yüzden aklı başında olan kimse onların peşinden gitmez. Sadece sapkınlar ve yoldan çıkmışlar onların peşinden gider (Elmalı V 3649-3650).

Bu çerçevede İbn Abbas (ö. 687) "Onlar, sözlerinin çoğunda yalan söylerler." derken Hasan el-Basrî'nin (ö. 728) de şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Allah'a yemin ederim ki biz, onların, kimi zaman birine sövmek, kimi zaman da birini övmek üzere başıboş dolaştıkları vadilerini gördük."

Hassân b. Sâbit'in İslam öncesi ve sonrası şairliği karşılaştırmış, önceki şiirlerinin daha güzel olduğu söylenmiş, Hassân da bu duruma "İslam yalanı (mübalağayı) men eder, halbuki şiiri yalan güzelleştirir." diyerek adeta iki dönemi arasındaki farkı açıklamıştır (Elmalı 1997: 401).

Bu iki rivayeti değerlendiren İbn Kesîr (ö. 1372) de, söz konusu şairlerin, yapmadıkları ve söylemedikleri bazı söz ve davranışları uydurmak suretiyle, kendilerinde bulunmayan pek çok şeyi söylemiş olduklarını ifade etmiştir.

Peygamberle şair arasındaki temel ayırım yalan/doğru meselesidir. Peygamberin söylediği mutlak doğru iken şairin söyledikleri Kur'an'da affâk olarak zikredilir (Şuara 221). Isutzu ayette geçen ifk kelimesinin aslında mutlak manada yalan anlamına gelmeyeceği, sadece gerçek bir temele, hak üzere oturmaya anlamında olduğunu, affâk ise *söylediklerinin doğru olup olmadığını düşünmeyen, sorumsuzca ağzına geleni söyleyen, hoşuna gideni söyleyen kimse* olarak tanımlar (1975: 162). Oysa Kur'an kesin olarak haklıdır (Hicr 64).

Kur'an'ın kabul etmediği ve eleştirdiği şair ve şiir budur ve Kur'an'la hiçbir şekilde karşılaştırılması düşünülemez. Ayet, şairlerin kötü olan bir özelliğine dikkat çekmektedir ve Cahilliye dönemi şiirinde İslam inancıyla ters duran hususları eleştirmiştir. 227. ayette ise iman eden, iyi amelde bulunan, Allah'ı çokça zikreden ve zulme uğradığında karşılıksız bırakmayanlar şeklinde sıralanan özellikler bir şairde de bulunabilir. Bir şair söylediği ile yaptığı aynı olsa, tevhide övse, iyi işler yapsa ve zulme karşı şiiriyle başkaldırsa eleştiri konusu olmamaktadır.

Hız. Peygamber'in tevhide öven ve yayan, zalimi eleştiren şiir ve şairleri koruduğu ve desteklediği bilinmektedir (Mesela Buhari Edeb 90). Cahilliye dönemi şairlerinden Lebîd'in "Bilinmelidir ki Allah'tan başka herşey bâtıldır." sözü hakkında Hız. Peygamber'in "şairlerde söylenmiş en doğru söz" şeklinde ifadesi (Buhari Menakıbu'l-Ensar 26) bu tür şairlerin ve şiirlerinin Kur'an'a aykırı olmadığını göstermektedir. Hassan b. Sabit için söylediklerini hatırlatmakla yetinelim (Buhari Bed'ü'l-Halk 6, Me-gazi 30).

Kur'an'ın eleştirdiği şairler özetle;

1. Saçma sapan rüyalar gören ve uyduran kimselerdir.
2. Doğru yoldan uzaklaştırırlar.
3. Mübalağa ederler, yalan söylerler.
4. Bir gün övdüklerini bir başka gün hicvederler.
5. Mecnundurlar.

Ancak iman eden şairler böyle değildir. Onlar, insanları doğru yoldan uzaklaştırmazlar, yalan söylemezler ve insanları bir gün övüp bir başka gün hicvetmezler ve mecnun değildirler. Bu haliyle de Kur'an tarafından eleştirilen husus şairlik olmamakta, kimi şairlerde görülen özellikler olmaktadır. Konuyla ilgili görüş ifade eden tüm araştırmacılar neredeyse ağız birliği etmişçesine bu hususa dikkat çekerler.

Daha önce iki tür şairden bahsetmiştik. Biri mecnun-kahin şair tipi idi. Müşrikler, Kur'an nâzil olmaya başladığında ilk olarak Hız. Peygamber'in mecnun ve kahin olduğunu iddia etmişler, Kur'an da bunların iddialarına cevap vermiş, zamanla Hız. Peygamber'in öyle olmadığı anlaşılmuş, daha sonra bu iddialar söz konusu olmaktan çıkmış ve gündemden düşmüştü.

İkinci tür şairler ise sanatkar şairler idi. Hız. Peygamber, ayetlerin kendisine ait olmadığını söylediği için ilki kadar hedefte değildi. Müşrik şairler Kur'an'ın şiir olduğu ve ondan güzel şiirler söyleyebileceklerini iddia ederlerdi ve daha güzelini söyleyemeye kalkışanlar bile olmuştu. Kur'an bu tür şairleri çaresiz bıraktı. Bu sefer müşrik şairler şiirleriyle İslam'ı, Hız. Peygamber'i ve Müslümanları hedef alıp hicvetmeye başladılar. Mesele burada iki grup arasında bir mücadeleye dönüşünce Hız. Peygamber onların diliyle onlara cevap vermek üzere Müslüman şairleri

göreve çağırıldı. Dolayısıyla İslam'da şiir kendisine meşru bir zemin buldu. İçinde hikmetli sözler barındıran şiirler çoğalmaya, Hz. Peygamber'in en yakınlarından olan Hz. Ebubekir ve Hz. Ali başta olmak üzere birçok Müslüman şiir söyledi ve okudu. Bu aşamadan sonra şiirin muhtevasına bakılmaya başlandı ve helallik haramlık şiirin kendisinde değil, savunduğu düşüncelerde ve uyandırdığı duygularda aranmaya başlandı.

Şiir, İslam'ın üç farklı döneminde üç farklı şekilde değerlendirilmiştir. İlki vahyin başladığı dönemdir ve bu dönemde vahyi korumak ve onun Allah sözü olduğunu iyice belirtmek için şiirden uzak durulmuş ve şiir övülmekten sakınılmıştır.

İkinci dönem vahyin Allah sözü olduğu kabul edildikten sonra Müslümanlarla müşriklerin savaşmaya başladıkları dönemdir. Bu dönemde müşriklerle hem meydanlarda kılıç ve okla hem de müşrik şairlerin hicviyelerine şiir ile karşılık vererek mesele başka bir boyuta taşınmıştır.¹⁶

Üçüncü dönem ise fethin tamamlanmasından sonraki dönemdir. Burada şiir gerçek anlamını bulur. Artık o, İslam'ın temel ilkelerinin ve güzel ahlakın yaygınlaştırıcısı olarak söylenmeye başlamış, tasavvufun Müslümanlar arasında iyice yerleşmesiyle de meseleye irfani bir boyut katılmış, şiir gerçek mahiyetine kavuşmuş, İslamileşmiştir.

İslam'ın bugünkü bildiğimiz edebiyatın konusu olan şiir hakkındaki görüşlerini anlamak ve daha sağlıklı bir sonuca ulaşmak için Hz. Peygamber'in şiir ve şairlerle olan münasebetlerini incelemek ve ona göre değerlendirmek gerekir. On beş asırlık İslam tarihindeki uygulamalara bakıldığında ise İslam'ın doğrudan şiirle, onun biçimiyle ilgilenmediği, daha çok muhtevasına göre bir yargıda bulunduğu görülür. Kısaca söylemek gerekirse Müslümanlar, Allah'ın ve resülünün hoş görmediği konuları öven ve onları meşru gösteren şiirleri hoş görmemiş, bunların dışındakilere ise olumsuz yaklaşmamıştır.

¹⁶ Kureyş'i çok iyi bilmeyen Hassân'a, Ebu Bekir (r.a.) yardım etmiş, hicviyelerini onun verdiği bilgilerle söylemiştir. Bu hicviyeler için Hz. Peygamber "Oktan daha tesirli" ifadesini kullanmış ve beğenmiştir (Müslim, Fezâilü's-Sahâbe 157).

Kaynaklar

- AMIDU, Sanni (2006), "İslam'da Şiirin Yeri ve Konumu", çev. Adem Çalışkan, *Yedi İklim (Peygamberimiz Özel Sayısı)*, 194 (Mayıs 2006), s. 53-55.
- BAYAT, Fuzuli (2006), *Anahatlarıyla Türk Şamanlığı*, İstanbul: Ötüken Yayınları.
- ÇELEBİ, İlyas (2001), "Kahin", *DİA, C. 24*, İstanbul: TDV, s. 170-172.
- , İlyas (2001^a), "Karîn", *DİA, C. 24*, İstanbul: TDV, s. 490.
- ÇETİN, Nihat (1973), *Eski Arap Şiiri*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- ÇETİNDAG, Yusuf (2010), *Şiir ve Tenkit –Türk, İran ve Arap Tezkirelerinde-*, İstanbul: Kitabevi.
- ELMALI, Hüseyin (1997), "Hassân b. Sâbit", *DİA, C. 16*, İstanbul: TDV, s. 399-401.
- ERDEM, Sargon, Hulusi Kılıç (1988), "Abdullah b. Revâhâ", *DİA C.1*, İstanbul: TDV, s. 129-130.
- FARMER, H. George (1967), "Gına", *İslam Ansiklopedisi IV*, Ankara: MEB.
- FURAT, Ahmet Suphi (1996), *Arap Edebiyatı Tarihi (Başlangıçtan XVI. Asra Kadar)*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Basımevi.
- GOLDZİHER, Ignac (1970), "Şiir", *İslam Ansiklopedisi XI*, Ankara: MEB.
- GÜRKAN, Necdet (2002), "Hz. Peygamberin Şiir ve Şâirlere Bakış Açısı", *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi IV. Kutlu Doğum Sempozyumu (Tebliğler)*, 19-20 Nisan 2001 Isparta: S. Ü. İlahiyat Fakültesi Yayınları.
- HAMİDULLAH, Muhammed (1991), *İslam Peygamberi*, çev. Salih Tuğ, İstanbul: İrfan Yayıncılık.
- HUART, Clement (t.y.), *Arab ve İslam Edebiyatı*, çev. Cemal Sezgin, Ankara: Tisa Matbaacılık.
- İZUTSU, Toshihiko (t.y.), *Kur'an'da Allah ve İnsan*, İstanbul: Yeni Ufuklar Neşriyat.

- , Toshihiko (1975), *Kur'an'da Allah ve İnsan*, Çev. Süleyman Ateş, Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi.
- KANDEMİR, M. Yaşar (2001), “Kâ'b b. Mâlik”, *DİA*, C. 24, İstanbul: TDV, s. 4-5.
- KARAMAN, Hayreddin vd (2006-2008), *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir I-V*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- KÖPRÜLÜ, M. Fuad (1999), “Bahşi”, *Edebiyat Araştırmaları*, Ankara: TTK, s. 145-156.
- KUTLUER, İlhan (1982), “Şiir Sözcüğünün Semantik Alanı”, *Yönelişler Aylık Sanat ve Kültür Dergisi*, I/11-12 (Şubat Mart 1982), s. 4-13.
- MIKICS, David (2007), *New Handbook of Literary Terms*, New Haven (US): Yale University Press.
- NURDOĞAN, Muhammed (1997), *Fuzulî'nin Poetikası*, İstanbul: Kitabevi.
- ÖĞMÜŞ, Harun (2010), *Kur'an Yorumunda Şiirin Yeri (II/VIII. Asır Çerçevesinde)*, İstanbul: İsam Yayınları.
- TURGAY, Nurettin (2004), “İslam Kültüründe Şiir”, *Diyanet İlmî Dergi*, Cilt: 40, Sayı: 1, Ocak-Şubat-Mart 2004, Sh: 117, 124-5.
- YALAR, Mehmet (2009), “İslami Arap Şiiri ve Peygamber”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 18/1, s. 61-88.
- YAVUZ, Yusuf Şevki (2000), “İcazü'l-Kur'an”, *DİA*, C. 21, İstanbul: TDV, s. 403-407.
- YILDIRIM, Kadri (2003), “Hz. Peygamber ve Şiir” *Diyanet İlmî Dergi- Hz. Muhammed (SAV) Özel Sayı*, Ankara.